

и того же окказионализма переводчики могли использовать различные способы перевода, но намного интереснее кажутся случаи, когда переводчики использовали один метод перевода, но получили разные слова. Часто переводчик может использовать несколько приемов перевода одновременно.

Список использованных источников

1. Белова, Б. А. Об изучении окказионализмов художественной речи / Б. А. Белова. — Кемерово : Кемеровский ун-т, 2006. — 351 с.
2. Виноградов, В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. — М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. — С. 198–224.
3. Горбачева, Е. А. Окказионализмы в современном русском языке: классификация и функционирование / Е. А. Горбачева // Вестник Челябинского государственного университета. — 2015. — № 26 (365). — С. 45–49.
4. Горчханова, А. А. Особенности перевода окказионализмов» / А. А. Горчханова [Электронный ресурс] // Режим доступа : www.academia.edu/5159275/ — Дата доступа: 16.08.2023.
5. Фельдман, Н. И. Окказиональные слова и лексикография / Н. И. Фельдман // Вопросы языкознания. — 1957. — № 4. — С. 64–73.
6. Ханпира, Э. И. Окказиональные элементы в современной речи / Э. И. Ханпира // Стилистические исследования. — М. : Моск. гос. ун-т, 1972. — С. 245–317.

УДК 811.161.3'373.7

Я. Я. Іваноў

праф., д-р філал. навук
МДУ імя А. А. Куляшова, г. Магілёў

УЛАСЦІВАСЦІ І РАЗНАВІДНАСЦІ АФАРЫСТЫЧНЫХ АДЗІНАК

У артыкуле вызначаюцца аблігаторныя і факультатыўныя прыметы афарызма і даецца яго ўласна мовазнаўчая дэфініцыя. Размяжоўваюцца фальклорныя і літаратурныя афарызмы. Адзначаецца, што найбольш яркая лінгвістычныя прыметы афарызма рэалізуюцца ў прыказках. Акрэсліваюцца адносіны афарызмаў да іншых відаў літаратурных фразавых тэкстаў. Вызначаюцца адрозненні паміж фразеалагізмамі і афарызмамі. Афарыстычныя адзінкі дыферэнцуюцца на класы і тыпы. Вылучаюцца нацыянальныя тыпы афарызмаў у беларускай мове.

Даследаванне выканана ў межах ДПНД 2021–2025 гг. (заданне ДР № 20211335).

Прыметы і разнавіднасці афарыстычных адзінак былі вызначаны, рознабакова апісаны і грунтоўна верыфікаваны ў выніку паслядоўнага вывучэння афарызма ў сучаснай беларускай мове ў аспекце лінгвакультуралогіі [1, с. 33–62], парэміялогіі [7], лінгвістыкі тэксту [6], тэорыі мовы [3; 4], эпіталогіі [8], беларусістыкі [2], мовазнаўчай біблеістыкі [5].

Ніжэй падаюцца абагульненыя палажэнні, на падставе якіх складаецца цэласнае лінгвістычнае ўяўленне пра ўласцівасці і разнавіднасці афарызма як спецыфічнай па семантыцы, структуры і функцыянальных асаблівасцях адзінкі маўлення і мовы.

Так, уласцівасць, якія характарызуюць афарызм як мовазнаўчы аб'ект, — гэта звышслоўнасць, аднафразавасць, абагульненасць зместу, дыскурсіўная самастойнасць, тэкставасць (здольнасць функцыянаваць як асобны тэкст), узнаўляльнасць, устойлівасць, ідыяматычнасць, выразнасць (мастацкасць) формы. Яны маюць розную прадуктыўнасць і неаднолькавую значнасць у дачыненні да афарызма. Аблігаторныя прыметы афарыстычных адзінак — гэта аднафразавасць, абагульненасць, дыскурсіўная самастойнасць. Абавязковы характар названых прымет вынікае з таго, што яны ў сукупнасці (усе разам) не ўласцівы ніякім іншым адзінкам, акрамя афарыстычных. Факультатыўныя прыметы афарыстычных адзінак — звышслоўнасць, ідыяматычнасць, тэкставасць, выразнасць формы, узнаўляльнасць, устойлівасць. Узнаўляльнасць і ўстойлівасць у дачыненні да афарызмаў мэтазгодна разглядаць дваяка — як іх рэальныя і як патэнцыяльныя ўласцівасці. Не ўсе афарызмы ўзнаўляюцца ў маўленні, аднак кожны з іх можа быць у любы момант паўтораны і пачаць рэгулярна ўзнаўляцца дзякуючы актуалізацыі свайго зместу ў масавай свядомасці носьбітаў мовы. Устойлівасць афарыстычных адзінак вынікае з іх узнаўляльнасці ў маўленні, але разам з тым кожны афарызм ствараецца ва ўжо гатовай для ўзнаўлення форме. Рэальныя ўзнаўляльнасць і ўстойлівасць — прыметы фальклорных афарызмаў, патэнцыяльныя — літаратурных афарызмаў.

Аблігаторныя прыметы характарызуюць афарызмы як асобны тып адзінак (проціпастаўляюць іншым звышслоўным адзінкам). Сярод аблігаторных прымет вылучаецца абагульненасць зместу, якая мае ў афарызмах не факталагічны (рэгіструючы) характар як у іншых абагульненых выказваннях, а ўніверсальны (усеагульны) характар, прызначана для адлюстравання не агульных мностваў сувязей паміж агульнымі мноствамі аб'ектаў (*Усім гэтым X заўсёды ўласцівы ўсе гэтыя Y* або *Усе гэтыя X заўсёды робяць усе гэтыя дзеянні Y* і да т. п.), а пазачасавых і нелакалізаваных сувязей паміж цэлымі класамі неадзінкавых аб'ектаў (*Усім X класа X заўсёды ўлас-*

цiвы ўсе Y класа Y або Усе X класа X заўсёды робяць усе дзеянні Y класа Y і да т. п.). Дзякуючы адметнаму характару абагульненасць зместу афарызмаў дэтэрмінуе іх дыскурсіўную самастойнасць.

Сукупнасць аблігаторных прымет складае ўласна лінгвістычны кампанент паняцця афарызма і таму іх мэтазгодна кваліфікаваць як складнікі разумення афарыстычнасці ў мовазнаўчым сэнсе. Толькі тыя адзінкі, якім уласціва якасць афарыстычнасці (наяўнасць адначасова трох аблігаторных прымет), мэтазгодна тэрміналагічна вызначаць як афарыстычныя (як афарызмы). З мовазнаўчага пункту погляду афарызмы — аднафразавыя, абагульненыя па змесце, дыскурсіўна самастойныя, пераважна звышслоўныя, ідыяматычныя адзінкі, якім могуць быць уласцівы тэкставасць (здольнасць ужывацца як асобныя тэксты), выразнасць формы, устойлівасць, узнаўляльнасць. У залежнасці ад прадуктыўнасці праяўлення факультатыўных прымет афарызмы дыферэнцыююцца на пэўныя разнавіднасці і па-рознаму суадносяцца з іншымі адзінкамі маўлення і мовы.

Афарыстычныя адзінкі размяжоўваюцца на дзве нераўнаважныя па аб'ёме, проціпастаўленыя, але не ізаляваныя групы — фальклорныя і літаратурныя афарызмы. Фальклорныя афарызмы разам з іншымі тыпамі фразавых тэкстаў уваходзяць у разрад «парэміі». Аднак адзінкі толькі адной разнавіднасці парэмій — прыказкі амаль усе (каля 85%) маюць абагульнены змест, таму іх можна кваліфікаваць як разнавіднасць афарыстычных адзінак (сімптаматычна, што фальклорныя афарызмы, як правіла, атаясамліваюцца менавіта з прыказкамі). Астатнія парэміі суадносяцца з афарызмамі як розныя віды адзінак, аднак тыя аднафразавыя парэміі, што маюць абагульнены змест, таксама з'яўляюцца афарыстычнымі.

У адносінах да абагульненых па змесце аднафразавых літаратурных выслоўяў і крылатых слоў паняцце афарызма (і афарыстычнасці) мэтазгодна вызначаць не родавым (як гэта звычайна лічыцца), а катэгарыяльным. У гэтым сэнсе афарызм можа быць і літаратурным выслоўем (у межах пэўнага тэксту або як асобны твор), і крылатым словам (літаратурнай цытатай), але не ўсе яны з'яўляюцца афарыстычнымі. У адносінах да ўсіх разам літаратурных выслоўяў і крылатых слоў паняцце афарызма (афарыстычнасці) з'яўляецца класіфікацыйным паводле дыферэнцыяцыі іх на «афарызмы» і на «не афарызмы».

Некаторыя разнавіднасці літаратурных выслоўяў (гномы, рубай і г. д.) маюць пераважна абагульнены змест. Аднак іх нельга кваліфікаваць як афарыстычныя адзінкі, паколькі яны маюць адметныя зместавыя і структурныя ўласцівасці і ўтвараюць адасо-

бленныя групы фразавых тэкстаў. Паняцце афарызма ў адносінах да іх мае класіфікацыйны характар.

Адсутнічаюць катэгарыяльныя адносіны ва ўласна лінгвістычным плане паміж афарызмамі і такімі відамі літаратурных выслоўяў, як сентэнцыя, максіма, парадокс, грэгерыя (адносіны паміж імі маюць класіфікацыйны або метамоўны характар). Афарызмы трэба адрозніваць ад такіх малых форм, як апафегмы, хрыі, байкі, прыгчы, анекдоты, фрашкі, велярызмы, творы-мініяцюры (лірычныя, камічныя і інш.) і г. д. Афарыстычныя адзінкі ўжываюцца ў гэтых тэкстах (як і ў любых іншых тэкстах), таму не могуць з імі атаясамлівацца нават у выпадках, калі з'яўляюцца іх галоўнымі зместавымі і структурнымі кампанентамі.

Афарызмы і фразеалагічныя адзінкі не з'яўляюцца тоеснымі звышслоўнымі ўтварэннямі, адрозніваюцца паводле шэрага моўных прымет. Так, фразеалагізмы — гэта толькі звышслоўныя адзінкі, у той час як афарызмы могуць быць і аднаслоўнымі (як у звычайнай, так і ў трансфармаванай форме); фразеалагізмы ўжываюцца як кампаненты афарызмаў, у той час як афарызмы не могуць быць кампанентамі фразеалагізмаў; фразеалагізмы — гэта толькі ўзнаўляльныя адзінкі, у той час як і фальклорныя, і літаратурныя афарызмы могуць без абмежавання стварацца ў маўленні; фразеалагізмы — гэта толькі ў той ці іншай ступені ідыяматычныя адзінкі, у той час як афарызмы могуць мець прамую матывіроўку як агульнага значэння, так і значэнняў лексічных кампанентаў; фразеалагізмы — гэта толькі ўстойлівыя спалучэнні слоў, у той час як афарызмы могуць набываць ці страчваць устойлівасць у маўленні; фразеалагізмы не ўжываюцца структурна і сэнсаво незалежна ад іншых адзінак, у той час як афарызмы — гэта самастойныя, аўтасемантычныя адзінкі; фразеалагізмы пабудаваны па мадэлях словазлучэння, закончанага ці незакончанага сказа, злучальных спалучэнняў, прыназоўнікавага-склонавых форм, у той час як афарызмы — гэта толькі закончаныя сказы; фразеалагізмы адлюстроўваюць рэчаіснасць у факталагічным плане, у той час як афарызмы — гэта адзінкі з абагульнена-універсальным зместам і г. д. Адны і тыя ж прыметы ў афарыстычных і фразеалагічных адзінках маюць розную прыроду (устойлівасць і інш.). З прычыны неаднолькавых структурных, семантычных, функцыянальных уласцівасцей фразеалагічныя і афарыстычныя адзінкі маюць розную ўнутраную дыферэнцыяцыю (афарызмы не падзяляюцца на граматычныя, семантычныя, функцыянальныя класы, на якія традыцыйна размяжоўваюцца фразеалагізмы).

Афарыстычныя і фразеалагічныя адзінкі могуць пераходзіць адны ў другія ў выніку страты пэўных уласцівасцей і набыцця іншых. Так, у выніку страты афарызмам абагульненага зместу і набыцця ў маўленні новага сэнсу можа ўзнікнуць унікальная сувязь паміж яго лексічнымі кампанентамі, што дэтэрмінуе непадзельнасць яго значэння (ідэяматычнасць) і стварае падставы для пераходу ў разрад фразеалагізмаў. Гэта з'ява можа быць кваліфікавана як фразеалагізацыя афарызма. У сваю чаргу, фразеалагізм можа набыць самастойны абагульнены змест і пачаць ужывацца ў маўленні як афарыстычная адзінка. Гэту з'яву можна вызначыць як афарызацыю фразеалагізма.

Разнавіднасці афарыстычных адзінак вызначаюцца ў залежнасці ад характару крытэрыяў, на падставе якіх вылучаюцца, ад суадносін з мноствам усіх афарызмаў і інш. Адрозніваюцца класы і тыпы афарызмаў. Класы — гэта такія разнавіднасці афарыстычных адзінак, што вылучаюцца на падставе агульных крытэрыяў (значных для ўсіх афарызмаў), знаходзяцца паміж сабой у адносінах апазіцыі ці іерархіі, у сваёй сукупнасці рэпрэзентуюць мноства ўсіх афарызмаў у мове. Тыпы — гэта разнавіднасці афарыстычных адзінак, што вылучаюцца на падставе асобных, прыватных крытэрыяў (у тым ліку значных для пэўных моў), не залежаць ад іншых тыпаў, рэпрэзентуюць толькі пэўныя ўласцівасці або пэўную колькасць афарызмаў. Класы і тыпы афарыстычных адзінак не ўтвараюць паміж сабой рэгулярных рода-відавых адносін.

На падставе пэўных структурных, граматычных, семантычных, функцыянальных, стылістычных прымет вылучаюцца агульныя і прыватныя, універсальныя і нацыянальныя разнавіднасці (тыпы) афарыстычных адзінак. Да нацыянальных тыпаў афарызмаў у беларускай мове можна аднесці «зномы» (у творчасці паэта А. Разанава) і «вершасказы» (у творчасці паэта Р. Барадуліна).

Перспектывай даследавання з'яўляецца вызначэнне агульнага і рознага ў рэалізацыі лінгвістычных уласцівасцей фальклорных і літаратурных афарызмаў, дыферэнцыяцыя іх унутраных класаў і тыпаў, апісанне нацыяльнай спецыфікі функцыянавання афарызмаў розных груп, класаў і тыпаў у сучаснай беларускай мове.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Іванова, С. Ф. Сацыякультурная прастора мовы / С. Ф. Іванова, Я. Я. Іваноў, Н. Б. Мячкоўская. — Мінск : Веды, 1998. — 112 с.
2. Іваноў, Я. Я. Афарыстычныя адзінкі ў беларускай мове / Я. Я. Іваноў. — Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2017. — 208 с.
3. Іваноў, Я. Я. Дыферэнцыяльныя прыметы афарызма / Я. Я. Іваноў. — Магілёў : Брама, 2004. — 160 с.

4. Иванов, Е. Е. Лингвистика афоризма / Е. Е. Иванов. — Могилев : МГУ им. А. А. Кулешова, 2016. — 156 с.
5. Иванов, Е. Е. Наследие Библии в языках и культурах народов России и Беларуси / Е. Е. Иванов, В. А. Маслова, В. М. Мокиенко. — М. : РУДН, 2022. — 406 с.
6. Іваноў, Я. Я. Праблемы лінгвістычнага вывучэння афарызма / Я. Я. Іваноў. — Магілёў : Брама, 2003. — 203 с.
7. Ivanov, E. E. Paremiological Minimum and Basic Paremiological Stock (Belarusian and Russian) / E. E. Ivanov. — Prague : RSS, 2002. — 136 p.
8. Іваноў, Я. Я. Крылатыя афарызмы ў беларускай мове : з іншамоўных літаратурных і фальклорных крыніц VIII ст. да н. э. — XX ст. / Я. Я. Іваноў. — Магілёў : МДУ імя А. А. Куляшова, 2011. — 164 с.

УДК 811.161.1

И. И. Короткевич
доц., канд. филол. наук
БГУ, г. Минск

УЧЕБНЫЙ ТЕКСТ ПО РКИ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ЧИТАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ

Формирование читательских умений (читательской компетенции) является важным аспектом овладения иностранным языком, в т. ч. русским языком как иностранным. На разных уровнях изучения РКИ используются учебные тексты, способствующие восприятию и анализу информации, а также социокультурной адаптации иностранных обучающихся.

Учебный текст на занятиях по русскому языку как иностранному является одним из наиболее важных средств формирования такого элемента коммуникативной компетенции иностранных обучающихся, как читательские умения (читательская компетенция), т. е. рецептивного вида речевой деятельности, направленного на восприятие и понимание письменных текстов — как художественных, так и научных или научно-популярных. Этот вид речевой деятельности на занятиях сочетается с усвоением грамматики, накоплением лексико-фразеологического запаса, навыками говорения и восприятия информации на слух. Теоретическое изучение грамматического, фонетического и лексического уровней языка трансформируется в активную языковую практику в виде письменного текстового материала.

Читательские умения — это, прежде всего, овладение навыками чтения текстов разного объема и цели высказывания. Предлага-